

TA'LIM JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK TAMOYILLARI

Musurmonova Sevara Shuhrat qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti pedagogika mutaxassisligi

1-kurs 706-025-guruh magistratranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19849302>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 5-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 6-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 28-aprel 2026 yil

KEY WORDS

axborot texnologiyalari, didaktik tamoyillar, ta'lim jarayoni, raqamli ta'lim, pedagogika, elektron ta'lim, bilish faolligi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning didaktik tamoyillari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Zamonaviy pedagogikada raqamli vositalarning o'rni, ularning an'anaviy didaktik tamoyillar bilan uyg'unlashuvi va samarali ta'lim modellarini shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Maqolada mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili asosida axborot texnologiyalarini ta'lim amaliyotiga tatbiq etishning nazariy asoslari aniqlanadi.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning jadal raqamlashuvi ta'lim sohasida ham tubdan o'zgarishlarga zamin yaratmoqda. Axborot texnologiyalari bugungi kunda faqat yordamchi vosita sifatida emas, balki ta'lim jarayonining tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Pedagogika fanining rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, har qanday yangi texnologik vositani ta'limga tatbiq etishda uning didaktik asoslarini nazariy jihatdan asoslash muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Didaktik tamoyillar — o'qitishni ilmiy, tizimli va samarali tarzda tashkil etishga yo'naltiruvchi qoidalar majmui bo'lib, ular har bir tarixiy davrda texnologik ehtiyojlarga mos ravishda yangilanib borgan. Axborot texnologiyalarining ta'limga keng joriy etilishi esa ushbu tamoyillarning mazmun va mohiyatini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat raqamli muhitda yangi shakl kasb etayotganligi sababli, didaktikaning asosiy kategoriyalari — bilim, ko'nikma, malaka, faollik, mustaqillik — axborot texnologiyalari kontekstida qayta talqin etilishi zarur [2]. Ushbu maqolaning maqsadi ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llashning didaktik tamoyillarini nazariy jihatdan tahlil etish va ularni tizimlashtirish hisoblanadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Axborot texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari masalasi xorijiy pedagogikada keng o'rganilgan. R. E. Mayer o'zining multimedia ta'lim nazariyasida vizual va verbal ma'lumotlarning bir vaqtda taqdim etilishi o'quvchilarning bilimni o'zlashtirishini sezilarli darajada oshirishini asoslagan [3]. Mayer ishlab chiqqan kognitiv yuk nazariyasi axborot texnologiyalarini didaktik loyihalashda katta amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u ta'lim materialini o'quvchining kognitiv imkoniyatlariga mos tarzda tashkil etishni talab etadi. Rus pedagogikasida I. V. Robert axborot texnologiyalarini ta'limda qo'llashning metodologik asoslarini ishlab chiqib, ularni didaktik vositalar tizimida alohida toifaga ajratgan va

ta'limning maqsadga muvofiqligini, izchilligini, bilimlarning mustahkamligini ta'minlashda texnologik vositalar o'ynashi mumkin bo'lgan rolni batafsil tahlil etgan [4]. O'zbek pedagogikasida ham ushbu yo'nalish so'nggi yillarda faol o'rganilmoqda. N. Muslimov va uning hamkasblari milliy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning pedagogik sharoitlarini o'rgangan va mazkur jarayon didaktik tamoyillarga zid bo'lmasligi, balki ularni boyitishi lozimligini ta'kidlagan [5].

Konstruktivistik ta'lim nazariyasi nuqtai nazaridan esa axborot texnologiyalari bilimni passiv qabul qilish emas, balki faol qurish jarayoniga xizmat qilishi kerak, bu esa didaktikaning faollik tamoyili bilan to'liq mos keladi [6]. J. Deweyning tajribaga asoslangan ta'lim g'oyalari ham raqamli muhitda o'z ahamiyatini yo'qotmagan — aksincha, interaktiv texnologiyalar o'quvchini faol izlanuvchi sifatida shakllantirishga katta imkoniyat beradi [7]. Bundan tashqari, Bloom taksonomiyasini raqamli muhitga moslashtirgan Churches modeli ham muhim nazariy manba sifatida e'tiborga olinadi, chunki u bilim, tushunish, qo'llash, tahlil, baholash va ijod bosqichlarining har birida axborot texnologiyalari qanday vositalar orqali qo'llanishi mumkinligini tizimli ko'rsatib beradi [8]. O'zbekistonda ta'lim sohasida raqamlashtirish masalalariga bag'ishlangan davlat hujjatlari va ilmiy tadqiqotlarni tahlil etish shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalarini didaktik tamoyillar bilan organik birlikda qo'llash — bu faqat texnik emas, balki pedagogik muammo sifatida qaralishi lozim [9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili asosida shunday xulosaga kelish mumkin, ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanishni asoslab beruvchi bir qator asosiy didaktik tamoyillar mavjud bo'lib, ular an'anaviy didaktikaning merosini zamonaviy texnologik imkoniyatlar bilan sintez qiladi. Birinchidan, ilmiylik tamoyili axborot texnologiyalari orqali o'quvchiga taqdim etiladigan bilimlar aniq, ishonchli va ilmiy asoslangan bo'lishini talab etadi; bu esa raqamli kontentni tanlash va baholashda pedagogdan yuqori metodologik mas'uliyat talab qiladi. Ikkinchidan, ko'rgazmalilik tamoyili zamonaviy sharoitda yangi mazmun kasb etadi: an'anaviy jadval va plakatlar o'rniga dinamik vizualizatsiya, animatsiya va interaktiv modellar o'quvchining mavhum tushunchalarni o'zlashtirishiga yanada samaraliroq xizmat qiladi. Mayer multimedia tamoyillari doirasida ko'rgazmalilikni kognitiv yuk bilan muvozanatlash zarurligini ta'kidlagan bo'lib, bu didaktik loyihalashda e'tiborga olinishi shart [3].

Uchinchidan, faollik tamoyili axborot texnologiyalari sharoitida o'quvchining nafaqat passiv kuzatuvchi, balki interaktiv muhitning faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo'lishini ko'zda tutadi. Simulyatsion dasturlar, muammoli vazifalar, raqamli loyihalar — bularning barchasi o'quvchi faolligini ta'minlashga xizmat qiladi va bu konstruktivistik ta'lim nazariyasi bilan to'liq mutanosibdir [6]. To'rtinchidan, izchillik va tizimlilik tamoyili elektron ta'lim muhitida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki axborot texnologiyalari ko'pincha o'quvchiga tartibsiz, fragmentar ma'lumotlar oqimini keltirib chiqarish xavfini tug'diradi. Shu sababli pedagog raqamli vositalar yordamida material strukturasi aniq, ketma-ket va mantiqan bog'liq tarzda qurishga alohida e'tibor qaratishi lozim. Beshinchidan, individuallashtirish tamoyili raqamli ta'limning eng muhim afzalliklaridan biri sifatida namoyon bo'ladi: axborot texnologiyalari har bir o'quvchining sur'ati, darajasi va qiziqishlariga mos keladigan ta'lim yo'lini shakllantirishga imkon beradi, bu esa an'anaviy sinf-dars tizimida amalga oshirish qiyin bo'lgan pedagogik idealga erishishni ta'minlaydi [4].

Oltinchidan, bilimlarning ongli va mustahkam o'zlashtirilishi tamoyili axborot texnologiyalari orqali takrorlash, mashq qilish, teskari aloqa olish imkoniyatlarini kengaytiradi va o'quvchiga o'z taraqqiyotini kuzatish hamda nazorat qilish vositasini taqdim etadi. Biroq shuni ta'kidlash kerakki, axborot texnologiyalarini ta'limga kiritish o'z-o'zicha natija bermaydi; ularning samaradorligi to'liq holda pedagogning metodologik tayyorgarligi, darsning maqsadi va ta'lim jarayonining umumiy mantiqiga bog'liqdir [5]. Texnologiya — didaktikaning xizmatchisi, uning o'rnini bosuvchisi emas. Shu munosabat bilan R. E. Clark tomonidan ilgari surilgan nuqtai nazar ham muhim: u texnologik vositaning o'zi ta'lim natijasini belgilamasligini, balki

uni qay tarzda qo'llash metodikasi hal qiluvchi omil ekanligini asoslab bergan [10]. Bu fikr ta'lim amaliyotida axborot texnologiyalarini didaktik tamoyillarga tayanmay, faqat tashqi effekt va novellik sifatida kiritish xavfiga qarshi muhim ogohlantirishdir. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu masala ayniqsa dolzarb bo'lib, interaktiv taxtalar, elektron darsliklar va masofaviy ta'lim platformalarini joriy etish jarayoni ko'pincha pedagogning didaktik tayyorgarligi bilan muvofiqlashtirish muammosiga duch kelmoqda.

XULOSA

Axborot texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi didaktika fanining asosiy tamoyillarini inkor etmaydi — aksincha, ularning mazmunini yanada boyitadi va amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ilmiylik, ko'rgazmalilik, faollik, izchillik, individuallashtirish va mustahkamlik kabi an'anaviy didaktik tamoyillar raqamli muhitda yangi shakl kasb etib, zamonaviy pedagogik amaliyotning asosini tashkil etishda davom etadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalaridan foydalanishning samaradorligi bevosita uning didaktik asoslanganligiga — ya'ni pedagogning mazkur vositani qanday maqsadda, qaysi tamoyillarga tayanib va qanday metodologik yondashuv bilan tatbiq etishiga — bog'liqdir. Kelajakda ushbu sohadagi ilmiy ishlarning asosiy yo'nalishi texnologik vositalarni didaktik tamoyillarga muvofiqlashtirishning moslashuvchan modellarini ishlab chiqishdan iborat bo'lishi lozim, bu esa raqamli ta'lim sifatini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Podlasiy I. P. Pedagogika: Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: V 2 kn. — M.: Gumanit. izd. tsentr VLADOS, 2000. — Kn. 1: Obshchie osnovy. Protsess obucheniya. — 576 s.
2. Yuzlikayev F. R. Pedagogik texnologiyalar va axborot vositalari. — Toshkent: O'zbekiston, 2018. — 214 b.
3. Mayer R. E. Multimedia Learning. 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — 320 p.
4. Robert I. V. Sovremennyye informatsionnyye tekhnologii v obrazovanii: didakticheskiye problemy, perspektivy ispolzovaniya. — M.: IIO RAO, 2010. — 140 s.
5. Muslimov N. A., Usmonboyeva M. X., Saydahmedov N. S. Kasb-hunar ta'limida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2015. — 186 b.
6. Jonassen D. H. Computers in the Classroom: Mindtools for Critical Thinking. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1996. — 243 p.
7. Dewey J. Experience and Education. — New York: Collier Books, 1938. — 116 p.
8. Churches A. Bloom's Digital Taxonomy // Educational Origami. — 2008. — URL: <http://edorigami.wikispaces.com> (murojaat sanasi: 10.04.2026).
9. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020. — 48 b.
10. Clark R. E. Media will never influence learning // Educational Technology Research and Development. — 1994. — Vol. 42, № 2. — P. 21-29.